

Karl Marx – en 1800-talseuropé

BOKANMÄLAN De senaste fem–sex åren har intresset för det idéarv som Karl Marx (och samarbetspartnern Friedrich Engels) lämnade efter sig oväntat återkommit. Nu-förtiden är det få som öppet etiketterar sig marxister – det har liksom kommit ur mode efter murens fall. Men tankegodset och tankemönstren lever. Lyssna bara på debatten om vinst i välfärden och synen på marknadsekonomin. Vinst ska bekämpas och det kapitalistiska systemet ligger i stryckklass.

En biografi om Karl Marx, som ser på hans liv från en 1800-talshorisont, är således ovanligt välkommen. Den kan ge en fördjupad förståelse för den miljö där dessa idéer kom till. Jonathan Sperber har skrivit en utmärkt sådan: *Karl Marx: A Nineteenth-Century Life*.

Som titeln anger väljer Sperber att placera Marx tydligt i det 1800-tal då han levde. Det är en fascinerande historia som Sperber målar upp på över 600 sidor och med en noggrann notapparat. Vi får följa Marx från uppväxten i Trier, genom universitetsstudierna i Berlin, via redaktörskap för en radikal vänsterliberal tidning i Köln ut i ett kringflackande revolutionärt liv i Paris, Bryssel och London. Slutligen tvingas Marx och familjen i exil, och de lever från 1849 i London, till stora delar under finansiellt knappa förhållanden.

Sperber håller fram ett antal upplevelser från Marx uppväxt som säkerligen präglade hans livssyn och ideologiskt politiska hållning. För det är som en ideolog och ekonom som Sperber skildrar honom, mer än något annat.

Här finns:

- Växlingarna mellan franskt och preussiskt i Marx gärning
- De inledningsvis religiöst färgade resonemangen
- Det Hegelianska arvet
- Den nationella tyska ”väckelsen”
- Den starka övertygelsen och ideologiska drivkraften
- Det starka intresset för vetenskapen, både ekonomi och naturvetenskap.

Karl Marx kom ju att författa (ibland nära tillsammans med Engels) några av de mest klassiska och långlivade texter som har skrivits inom den ekonomisk-politiska traditionen. Utan tvekan har det starka och medryckande bildspråket i flera av texterna, som *Det kommunistiska manifestet* (Marx och Engels 1848), kommit att bidra till Marx nära nog odödliga status. För många av oss har flera av formuleringarna kommit att bli något av bevingade ord med en ställning i vårt kollektiva medvetande, kanske utan att vi känner deras ursprung. Exempelen är många, men för att ta några så indelas ofta samhället i de ”klasser” som Marx beskrev som ”proletärer och borgerskap”, också i modern debatt. Den ekonomiska organisationen består enligt Marx av ”produktionen” och ”överbyggnaden”. Spelet mellan ”produktivkrafter” och ”produktionsförhållanden” skapar historiens villkor och utveckling osv.

Sperber väljer att dela in Marx gärning kronologiskt, vilket är rimligt i en biografi. Han kategoriserar på så sätt Marx liv i några breda perioder, som innefattar studenten, redaktören, revolutionären, tiden i exil, teoretikern och ekonomen, bara för att nämna några viktiga teman i Marx liv. Vi får bl a följa Marx som en oppositionell yngre Hegelanhängare i Berlin på 1830-talet. Här lägger Sperber en stor tyngdpunkt i sin skildring.

Ett religiöst orienterat existentiellt resonerande verkar ha präglat Marx

Jonathan Sperber:
Karl Marx: A Nineteenth-Century Life,
Liveright Publishing
Corporation, 2013,
672 sidor, ISBN 978-
0-87140-467-1.

ungdomsår. Det gällde att finna en förståelse för ett högre gemensamt eller allmänmänskligt mål. Processen fram till detta högre mål eller existens – som också var en modell för den samhällsliga förändringsprocessen i stort – antogs vara dialektal: tes-antites-syntes. Här, menar Sperber, finns också nyckeln till mycket av förståelsen för Marx senare verk. Antagonismen mellan de två klasserna, arbetare och kapitalister, avspeglar dialektiken, och det kommunistiska samhället det högre målet – meningen med det mänskliga varandet.

I kombination med en stark opposition mot den preussiska hierarkiska och reaktionära centralmakten kom nyhegelianismen, som Marx och flera andra unga män kring honom kände sig nära, att bli den grundläggande stämningens bild som Marx bar med sig genom livet. Han var outsiders som stod i opposition mot allt och alla, den högtintellektuelle borgaren som inte kunde finna sig tillrätta i sin egen tyska borgerliga kulturkrets, utan som fördes in i opposition och präglades av en revolutionär romantik.

En väsentlig del av Marx gärning kom att ägnas åt vetenskapliga studier. En doktorsavhandling med inriktning på grekisk filosofi förde honom in på en början till en akademisk bana, som dock kom att vinklas av mot rollen som redaktör på en vänsterliberal tidning i Köln, *Rheinische Zeitung*. Redaktörskapet var en skola som gav en vana att debattera, men också att leda företag och organisera debatt och opinionsbildning. En första exil efter denna tid tillbringades i Paris, där Marx radikaliserades ytterligare och tillägnade sig den franska revolutionens erfarenheter och *esprit*.

Strömningarna kring 1848 års revolution var kanske något av Marx höjdpunkt. Här stod man på randen till den revolutionära samhällsömdaning som Marx så hett eftertraktade och kom att se

som oundviklig – som själva historiens mening och mål. Land efter land drabbades av revolutionär yra. Strukturerna från 1815 års stormaktsuppörelse efter Napoleonkrigen behövde förändras och en mer modern någotsånär demokratisk ordning skapas.

Marx tolkade enligt Sperber dessa skeenden utifrån den franska revolutionens ideal: först en borgerlig revolution som öppnade vägen för en kommunistisk andra revolution, ledd av proletariatet. Det anges bl a i Marx och Engels (1848). Det gällde således att avvakta dessa båda steg, eller att försöka, med olika medel, att medverka till stegens förverkligande. Här var Marx, och Engels, synnerligen aktiva i flera länder i Europa.

Sperber har i sin forskning specialiserat sig på denna period i europeisk 1800-talshistoria. Här märks att han rör sig på hemtama områden. Man kan riktigt känna vilken formativ tid det måste ha varit – hur produktivkrafterna sprängde mot den trånga krage som de reaktionära regimerna baserade på Wienkongressen 1815 ofta utgjorde. Och, för att låna Marx bildspråk, ledde detta i flera länder fram till att bojorna brast i revolutionära urladdningar på 1830- och 1840-talen, vilket gav öppningar för en ny, mestadels borgerlig, demokrati.

Marx tillvaro i Preussen blev efter denna tid omöjlig. Via Bryssel och ytterligare radikalt programarbete och analys ledde vägarna till London. Där blev Marx och familjen, och snart Engels, kvar. Engels intog här sin märkliga roll som textiltföretagare, kapitalist och samtidigt finansiär av Marx familj och hans vidare livsprojekt. Syftet med projektet var att finna bevis för att den samhällsvision och den deterministiska utvecklingssyn som Marx och Engels successivt hade utmålade i olika skrifter faktiskt kunde beläggas vetenskapligt.

Vägen fram till detta gick via omfattande journalistiskt brödskrivande i

olika, bl a amerikanska, tidningar med utsvävningar i tidens stora frågor, ofta med utpräglat brittiskt perspektiv på världsläget. Några av Marx käpphästar som inte alltid stämmer särskilt väl överens med hans ideologiska syn visas här av Sperber: den negativa synen på Ryssland, den starka känslan för Tysklands enande (Marx dras t o m med i den nationella yran kring 1870 års krig mot Frankrike) och synen att den brittiska kolonialismen i Indien var ett steg på väg mot en modernisering av landet.

Marx verkar ha funnit sig väl tillrätta som en intellektuell europé i England. Marx hamnade ofta nära torypolitikern Disraeli i sina ståndpunkter men längre från liberalen Gladstone. Det är en paradox att en genuint liberal miljö som den engelska förefaller ha varit en förutsättning för Marx samhällsomsörtande livsverk. I sitt eget mer auktoritära hemland Tyskland kunde han inte utveckla sina teorier och bedriva politiskt arbete.

Det är också en ständigt arbetande Marx som träder fram i boken. Han läste mycket, i hemmet eller på British Museums bibliotek, ofta tidens stora verk inom *political economy*, som var något av hans specialområden. Han kommenterade ständigt aktuella händelser, inte minst rörande förhållandena för arbetare och kapitalismens utveckling. Han bevakade ständigt det ideologiska arvet och följde debatten i de olika ideologiskt färgade arbetarorganisationer som han och Engels byggde. Han var ofta grinig och debattlysten; ofta lärd och insatt i tidens frågor; ofta i framkant av utvecklingen, som med intresset för Darwin och evolutionen. Men kanske var han oftare tillbakablickande än i framkanten när det gällde just ekonomisk teori.

När det gäller ekonomisk vetenskap och teori var han nämligen märklig daterad redan på sin egen tid, med grunden i Malthus och Ricardo mer än

i det framåtsyftande. Detta återspeglas bl a i synen att arbetsvärdeläran skulle vara grunden för ekonomisk teori, den starka viljan att visa den lagbundna kapitalackumuleringen hos kapitalisterna och tesen att vinstnivåerna givet skulle avta med ökande kapitalstock. Detta är ett märkligt statistiskt tänkande mitt i det dynamiska synsätt Marx annars stod för. Detta kommer till uttryck i del 1 av Marx (1867), med fortsättningar i del 2 och 3, som dock Engels redigerade och gav ut postumt.

Schumpeter (1950) erbjuder en bra relief till Sperbers Marxbild. Schumpeter tolkar Marx och marxismen främst som en religiös yttring och Marx som en god pedagog. Schumpeter underkänner dock Marx sociologi, inte minst den centrala men förenklade "binära" klassmodellen som inte öppnar för flera sociala grupperingar, som bygger på en orealistisk konfliktmodell och som är statisk. Marx ekonomiska teorier underkänns genomgående av Schumpeter.

Schumpeter knyter huvuddelen av sina invändningar mot Marx till sin egen syn på den kreativa förstörelsen och konjunkturcyklerna som de viktiga aspekterna av den kapitalistiska ordningen. Här har vi en betydligt mer dynamisk och realistisk bild av hur marknadsekonomin faktiskt fungerar; i ständig rörelse och förändring, utan Marx inkonsekventa kombination av statisk analys och en stark tro på en ödesbunden, kraftfull social förändring.

Ett exempel är att flera av Marx antaganden har störst förklaringsvärde vid perfekt konkurrens och balans mellan utbud och efterfrågan. Samtidigt är ju just den förmodat bristande jämvikten i kapitalistiska system själva grunden till den kommande omvälvningen av systemet. Schumpeters analys blir också till en varning för alla dem som försöker skapa teorier om samhällsfenomen. Hypoteser behöver testas mot empiri och

en beredskap måste finnas att ompröva hypoteserna om data talar ett annat språk än det man vill se på förhand.

Sperbers bok har påmint om den intressanta och viktiga tid som Marx levde i, vilken karismatisk person han (och Engels) var och hur de lyckades ”sälja in” sin tolkning av några av grundförhållandena i 1800-talets kapitalistiska system. Det är viktigt att vi påminns om detta i vår tid av återblickar på vänsterretorik från gångna decennier. Återigen finns en vilja att tro att det finns enkla lösningar på eviga problem i vårt samhälle och vår ekonomi. Synen, som nu företräds i debatten, att det skulle finnas en given utvecklingsväg för kapitalismen med en ständig ”utsugning” av vissa och

berikande av andra är också en del av detta återblickande. Boken rekommenderas till läsning och begrundande. En fördjupning i Marx och hans tid erbjuder inte en väg framåt, men väl en ökad förståelse bakåt.

Björn Hasselgren

Tekn dr, KTH

REFERENSER

Marx, K (1867), *Das Kapital*, nyutgåva 2009, Regnery Publishing, Washington DC.

Marx, K och F Engels (1848), *The Communist Manifesto*, nyutgåva 2012, Yale University Press, New Haven, CT.

Schumpeter, J A (1950), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper Perennial Modern Thought, New York, NY.